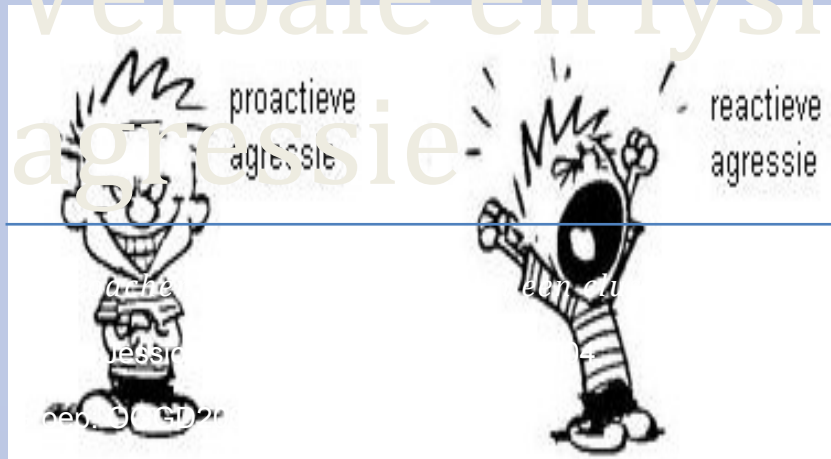

Verbale en fysieke agressie

Begeleider: B. van der Bruggen

Datum: juni 2011

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	bladzijde 2
1. Inleiding.....	bladzijde 3
1.1 Verlegenheidsituatie	bladzijde 3
1.2 Doelstelling.....	bladzijde 3
1.3 Centrale vraagstelling.....	bladzijde 3
1.4 Onderzoeksvragen.....	bladzijde 3
2. Algemeen theoretisch kader.....	bladzijde 5
2.1 Omschrijving school.....	bladzijde 5
2.2 Voortraject praktijkvraag.....	bladzijde 5
2.3 Definitie verbale en fysieke agressie.....	bladzijde 6
2.4 Praktijkvraag specifiek.....	bladzijde 8
3. Opzet traject.....	bladzijde 9
3.1 Planning.....	bladzijde 9
3.2 Onderzoeksvragen.....	bladzijde 9
3.3 Instrumenten.....	bladzijde 10
4. Onderzoeksvragen.....	bladzijde 11
4.1 Wat is verbale en fysieke agressie?.....	bladzijde 11
4.2 Hoe kan ik adequaat mijn collega's ondersteunen, wanneer ze te maken hebben met kinderen met verbale agressie?.....	bladzijde 15
4.3 Hoe kan ik adequaat mijn collega's ondersteunen, wanneer ze te maken hebben met fysieke agressie?.....	bladzijde 17
4.4 welk coachingstraject bij leerkrachten die te maken hebben met verbale en Fysieke agressie sluiten op de visie van de school?.....	bladzijde 19
5. Conclusie.....	bladzijde 24
5.1 Belangrijkste uitkomsten van het onderzoek.....	bladzijde 24
5.2 Reflectie op de uitkomsten.....	bladzijde 24
5.3 Aanbevelingen.....	bladzijde 25
Literatuurlijst.....	bladzijde 26
Bijlagen.....	bladzijde 27

Samenvatting

De onderzochte school is een cluster IV, LZK school waar les wordt gegeven aan leerlingen waarbij sprake is van sociaal – emotionele problematiek. De school heeft hoofdzakelijk leerlingen met internaliserende problematiek. De leerlingen uitten zich binnen de school ook externaliserend. Dit externaliserende gedrag wordt in dit onderzoek benoemt als verbale en fysieke agressie.

De verbale en fysieke agressie doet veel met zowel collega's als met de leerlingen. Uit gesprekken blijkt dat er nog geen eenduidige aanpak is binnen de onderzochte school voor dit gedrag. Uit gesprekken met collega's en directie komt duidelijk naar voren dat agressie een uiting is van onmacht en opgebouwde frustraties.

Dit onderzoek gaat daarom uit van de volgende definitie over agressie: "Agressie is gedrag (psychisch, fysisch, materiaal) wat iemand inzet om - bewust of onbewust - iets kapot te maken, een ander schade te berokkenen, en/of duidelijk te maken wat hij wel of niet wil. Het gedrag overschrijdt de grenzen van wat algemeen acceptabel is in dit soort situaties en roept gevoelens van angst, pijn, verdriet en/of boosheid bij de ander op. Wanneer we spreken van agressie als stoornis, dan komt dit gedrag herhaaldelijk en doelbewust voor. opvatting dat agressie aangeleerd gedrag is, naast de opvatting dat deze agressie een uiting is van opgelopen frustraties en onmacht ."

Het blijkt uit de praktijk dat agressie veel emoties oproept bij mensen. Dit was ook binnen de onderzochte school terug te zien. Het kwam naar voren uit gesprekken met collega's en leerlingen. Tevens werd er inzicht verkregen uit de vragenlijst en turflijst die is afgenomen bij collega's. Het blijkt dat veel collega's dagelijks geconfronteerd worden met agressie. Om hierin een goede begeleiding te kunnen bieden moet er rekening gehouden worden met emoties die agressie met zich meebrengt. Het onderzoek wijst onder andere uit, dat mensen die geconfronteerd zijn met agressie in eerste instantie een luisterend oor nodig hebben om te komen tot verwerking van de emoties die loskomen wanneer ze geconfronteerd worden met agressie. Wanneer een leerkracht te maken krijgt met agressie van een leerling, houdt dat vaak in dat het contact tussen beide partijen verbroken is. Het contact tussen leerkracht en leerling is van essentieel belang om te komen tot een relatie die nodig is om goed onderwijs te kunnen geven. Als coach of begeleider kun je er voor zorgen met behulp van gesprekken dat dit contact hersteld wordt.

1. Inleiding

Het thema van dit onderzoek is verbale en fysieke agressie (op een cluster IV, LK school.) Het onderzoek wordt gedaan door drie studenten (J.A. v/d Vossenbergh, S263704, C. Veldhoen, S1027268, K. Westerink, S281665) studierend aan de master SEN (gedrag) te Windesheim Zwolle. De studenten gaan verbale en fysieke agressie vanuit verschillende kanten belichten. De drie studenten zijn gestart vanuit een gezamenlijke doelstelling voor de onderzochte school. De centrale vraagstelling is voor de studenten verschillend. Onderzoeksvraag één wordt door de drie studenten gezamenlijk uitgevoerd, waarna de studenten bij de andere onderzoeksvragen uiteen gaan. Dit onderzoek (J.A. van de Vossenbergh) zal verder gaan op het coachen en begeleiden van collega's die te maken hebben met verbale en fysieke agressie (zie centrale vraagstelling). De drie studenten willen hiermee een breed onderzoekverslag weergeven, waarin verbale en fysieke agressie van verschillende kanten belicht is.

1.1 Verlegenheidssituatie

Op de onderzochte cluster IV, LK school, ziet men steeds meer kinderen die verbale en fysieke agressie vertonen. Dit wordt teruggezien in de klas, maar ook op het schoolplein. Deze verbale en fysieke agressie is gericht op leerkrachten en leerlingen. Waarbij situaties op het schoolplein soms erg uit de hand kunnen lopen. In deze vrije situatie uiten de leerlingen zich meer fysiek. Leerkrachten hebben soms zichtbaar moeite met het kalmeren van een leerling. Binnen deze school is de onderzoeker drie dagen werkzaam als bouwcoördinator. De voornaamste taak is begeleiden/coachen van collega's. Steeds vaker merkt de onderzoeker dat collega's geconfronteerd worden met verbale en fysieke agressie en daarbij handelingsverlegen zijn. Er is tot nu toe één keer een korte cursus aangeboden, waarbij we handvatten hebben gekregen hoe om te gaan en in te grijpen als een leerling fysiek geweld toepast. Echter zijn deze technieken nog niet eigen gemaakt en is er verder geen vervolg gegeven aan de cursus. Daarnaast is er binnen de school geen protocol of eenduidige aanpak met betrekking tot verbale en fysieke agressie. Het maakt op sommige collega's veel indruk als ze te maken hebben gehad met verbale en fysieke agressie. Er wordt regelmatig overleg gepleegd hoe er mee om te gaan, maar dan wordt er vooral advies gegeven vanuit de eigen emotie. Het kan collega's beïnvloeden in hun handelen. Zelf merkt de onderzoeker dat ze te weinig kennis bezit om collega's op de juiste manier te coachen en een goed begeleid traject te starten.

1.2 Doelstelling

Leerkrachten en leraarondersteuners zijn bekwaam in het omgaan met verbale en fysieke agressie bij kinderen.

1.3 Centrale vraagstelling

Hoe kan ik, als bouwcoördinator van een cluster IV LK school, adequaat collega's ondersteunen , als kinderen verbale en fysieke agressie vertonen?

1.4 Onderzoeksvragen

1. Wat is verbale en fysieke agressie?

1a Wat verstaat het team van de onderzochte school onder verbale agressie?

1b Wat verstaat het team van de onderzochte school onder fysieke agressie?

1c Hoe vaak komt het voor binnen de onderzochte school en in welke vorm?

1d Welke gevolgen heeft het voor leerkrachten en leerlingen?

1e Is het stoornis gerelateerd?

1f Wat zijn triggers en dempers voor het gedrag?

2. Hoe kan ik adequaat mijn collega's ondersteunen , wanneer zij te maken hebben met kinderen met verbale agressie?

2a. Welke competenties heeft een leerkracht nodig om vaardiger te worden in omgang met

verbale agressie?

2b. Welke factoren spelen een belangrijke rol in het omgaan met verbaal geweld

2c. Wat zijn de verwachtingen van leerkrachten t.a.v. begeleiding in omgaan met verbale agressie?

3. Hoe kan ik adequaat mijn collega's ondersteunen , wanneer zij te maken hebben met kinderen met fysieke agressie?

3a. Welke competenties heeft een leerkracht nodig om vaardiger te worden in omgang met fysieke agressie?

3b. Welke factoren spelen een belangrijke rol in het omgaan met fysiek geweld

3c. Wat zijn de verwachtingen van leerkrachten t.a.v. begeleiding in omgaan met fysieke agressie?

4. Welk coaching traject bij leerkrachten die te maken hebben met verbale en fysieke agressie sluit aan binnen de visie van onze school?

4a. Wat is de visie van directie met betrekking tot verbale en fysieke agressie?

4b. Wat is de visie van leerkrachten met betrekking tot verbale en fysieke agressie?

2. Algemeen theoretisch kader

2.1 Omschrijving school

De onderzochte school is een cluster IV school waar les wordt gegeven aan langdurig zieke kinderen niet zijnde lichamelijk gehandicapten. De school telt 340 leerlingen verdeeld over 23 groepen. Iedere groep wordt begeleid door een leerkracht en leraarondersteuner.

De school heeft als missie geciteerd: "Wij zijn meer dan een school. Wij bieden kinderen met complexe hulpvragen op het gebied van gedrag en leren een toekomst. Als school voor speciaal onderwijs zien wij het als onze taak die zorg te bieden die aansluit bij de hulpvraag van de individuele leerlingen". (Schoolgids Dr. A. Verschoorschool 2010-2011, p8)

2.2 Voortraject praktijkvraag

Directie omschrijft de populatie van de onderzochte school als leerlingen waarbij sprake is van sociaal-emotionele problematiek. Deze problematiek kan allerlei oorzaken hebben. Enkele voorbeelden:

- Pervasive ontwikkelingsstoornis; overkoepelde naam in de DSM-IV voor de stoornissen uit het autistische spectrum (bron: www.adhd-kinderen.nl)
- Hechtingsstoornis; Kinderen die aan deze stoornis lijden, slagen er niet in om zich op een gepaste wijze emotioneel te hechten aan hun ouders of anderen die voor hen zorgen (bron: Wikipedia)
- Prikkelverwerkingsstoornis; moeite hebben met het reguleren van prikkels.
- Kinderen waarbij traumatische gebeurtenissen hun ontwikkeling verstoord hebben; ervaring die herhaalde nadelige emotionele effecten heeft bij de betrokkene (bron: Wikipedia)

De onderzochte school heeft hoofdzakelijk leerlingen met internaliserende problematiek. Bij externaliserende problematiek worden de leerlingen doorverwezen naar het zmk-onderwijs. Binnen het onderzoek wordt de term verbale / fysieke agressie gebruikt in plaats van externaliserend of internaliserend gedrag. Voor het onderzoek is het wel van belang de termen internaliserend en externaliserend gedrag te verduidelijken. **Janzing, van den Berg en Kruisdijk (2003)** schrijven dat met internaliserend gedrag juist wordt verwezen naar intra-psychische problematiek, zich uitend in bijvoorbeeld depressie, angsten, psychosomatische klachten of sociaal isolement. Met externaliserend gedrag wordt bedoeld op gedrag van jeugdigen dat hen in conflict met anderen en de samenleving brengt, zoals agressief gedrag, overmatige ongedurigheid, oppositioneel gedrag of delinquentie. Echter uit de leerlingen met internaliserende problematiek binnen de school zich steeds vaker externaliserend. Dit blijkt uit gesprekken met leerkrachten en is terug te lezen in de individuele handelingsplannen van de leerlingen.

De leerlingpopulatie bestaat voor het grootste deel uit jongens. Beïnvloedt dit de frequentie van agressie binnen de school? Van Beemen (2010) schrijft dat jongens over het algemeen agressiever zijn dan meisjes. Tegen de verwachting in blijkt het agressievere gedrag van jongens zowel voor fysieke als voor verbale agressie te gelden. Men heeft immers lange tijd gedacht dat jongens meer slaan en meisjes meer schelden, maar dat laatste is niet het geval. Onderzoek in verschillende culturen wijst tevens uit dat vrijwel overal ter wereld jongens en mannen agressiever zijn dan meisjes en vrouwen. Aronson, Wilson & Akert (2011, p. 417) verwijzen in hun boek naar een klassiek onderzoek dat Eleonor Maccoby en Carol Jacklin in 1974 hielden onder kinderen om aan te tonen dat jongens fysiek agressiever zijn dan meisjes.

Klaassen (2003) geeft aan dat er in de literatuur verschillende oorzaken genoemd worden voor het ontstaan van agressie. In uiteenlopende visies is agressie aangeboren, aangeleerd, het gevolg van frustraties of,- noodzakelijk om te overleven. Hieronder volgt een uitleg over de oorzaken van agressie.

Ad. 1 Agressie is aangeboren

Swinnen (2009) maakt een koppeling met Freud. Freud is de grondlegger van de theorie dat agressie een aangeboren drift is, net zoals honger en seks. Volgens Freud heeft elke persoonlijkheid drie aspecten: het id, ego en super ego. Het id, de basis van de primitieve driften, waaronder agressie, wordt gestuurd vanuit het genotprincipe: zoveel mogelijk bevrediging en zo weinig mogelijk spanning creëren. Ook volgens Lorenz (2002) hebben biologisch gezien alle dieren – dus ook mensen – een vechtinstant dat hun agressieve gedrag verklaart.

Ad. 2 Agressie is aangeleerd

Van der Ploeg (1998) omschrijft vanuit de sociale leertheorie dat daar waar agressief gedrag beloond en gestimuleerd wordt, een kind zich eerder zulk gedrag eigen zal maken. Van der Ploeg (1998, p. 268) citeert: "In de sociale leertheorie van Bandura & Walters, 1970 wordt ervan uitgegaan dat leren plaats vindt op basis van het waarnemen van het gedrag van een relevante andere, een model." (Kok, 2004) zegt dat het veelal ouders zijn die door hun wijze van optreden agressie kunnen bevorderen. Vanzelfsprekend wordt van ouders (het model) verwacht dat zij hun kinderen leren op problemen niet agressief te reageren, door zichzelf ook niet agressief te gedragen.

Ad. 3 Agressie als gevolg van frustraties

Uit de individuele handelingsplannen van leerlingen op de onderzochte school komt naar voren dat agressie die leerlingen vertonen vaak gepaard gaan met frustraties. Klaassen (2003) omschrijft dat als agressie het gevolg is van frustratie, er dan sprake is van boosheid en de daarmee gepaard gaande emoties. Emoties vormen het belangrijkste kenmerk van frustratie-agressie..

Bovenvermelde theorie roept de volgende 2 belangrijkste vragen op.

Is het zo dat ieder mens die teveel spanning opbouwt zich uit door agressief gedrag te vertonen?

Swinnen (2009) citeert de volgende visie van Freud: agressie is dus eigen aan de mens en vormt een onontkoombaar gegeven: we richten onze innerlijke vijandigheid naar buiten.

Zou het kunnen zijn dat de leerlingen binnen de school zoveel spanning opbouwen, dat ze daardoor agressief gedrag vertonen?

Swinnen (2009) stelt dat Freud later erkend heeft dat agressie ook door de omgeving kan worden uitgelokt, maar hij blijft het in de eerste plaats zien als aangeboren drift, een kracht die continu energie geeft. Dat zou betekenen dat volgens Freud kinderen beïnvloed kunnen worden door innerlijke drift en de omgeving. Dus voor de leerlingen kan de omgeving een belangrijke trigger zijn.

Muynck en Van der Zalm-Grisnich (2006) omschrijven dat sommige kinderen spanning opbouwen in hun lichaam, bijvoorbeeld door minder te gaan eten, last krijgen van hyperventilatie of buikpijn.

Andere hebben de neiging zich terug te trekken, weinig te praten en bang te worden voor vervelende dingen die kunnen gebeuren. Ook zijn er kinderen die spanning vertalen in agressief gedrag. Bij een kleine prikkeling voelt het kind de neiging om te slaan.

Uit de theorie blijkt dat er diverse manieren zijn waarop agressie geuit wordt. Wat betekent dit voor het handelen van de leerkracht naar leerlingen toe die agressie vertonen binnen een cluster IV school?

In de aanpak van verbale en fysieke agressie bij leerlingen wordt er door de leerkrachten en leraarondersteuners gehandeld vanuit eigen gevoel, blijkt uit gesprekken onder collega's in de koffiekamer en op het schoolplein. Dit resulteert in een situatie die voor de leerling en voor leerkracht / leraarondersteuner onduidelijkheid creëert. Binnen de school is er geen protocol waarin voorgeschreven staat hoe te handelen bij verbale en fysieke agressie. Er is onduidelijkheid wat er verstaan wordt onder verbale en fysieke agressie. Daarnaast is het ook binnen het team onduidelijk welke factoren agressie beïnvloeden. Hierdoor kunnen er onveilige situaties ontstaan; leerlingen kunnen angstig worden en bij de aanpak kan de leerling bezeerd raken.

2.3 Definitie verbale en fysieke agressie

In de literatuur worden verschillende definities gegeven over agressie. Hieronder staan er een aantal beschreven. Naar aanleiding van de definities uit de literatuur wordt een definitie geformuleerd die verder gebruikt zal worden binnen het onderzoek.

Van Tilburg (2003) omschrijft agressie als alle vormen van gedrag waarmee een individu iemand anders of zichzelf benadeelt of kwetst of iets stuk maakt.

Van der Ploeg (1998) geeft de volgende betekenis aan agressie: het schade toe brengen aan een ander, de ander aanvallen of bedreigen met psychisch en/of fysiek geweld.

In het licht van het onderzoek zijn deze definities ontoereikend, met name de verschillende vormen van agressie worden niet benoemd.

Taghon geeft de volgende definitie : “Iedere vorm van dreigend en/of destructief gedrag die gericht is op het teweegbrengen van schade (psychisch, fysisch, materiaal) aan een persoon.” (Taghon, 2008, P 17) Deze definitie omvat wel de verschillende vormen van agressie, maar mist de koppeling met stoornissen.

De Muynck en Van der Zalm-Grisnich (2006) omschrijven agressie als gedrag waarbij een andere persoon of een voorwerp met opzet schade wordt toegebracht. Schade wordt toegebracht door:

- Fysieke agressie: knijpen, schoppen, slaan, stompen, vechten, dingen beschadigen en vernielen
- Verbale agressie: uitschelden, vernederen, kwetsen, pesten en bedreigen
- Relationale of psychische agressie: anderen buiten de groep sluiten, kwade geruchten over een ander verspreiden.

Wanneer we spreken van agressie als stoornis, dan komt dit gedrag herhaaldelijk en doelbewust voor. Binnen de school uiten de leerlingen zich niet altijd opzettelijk agressief. Dit blijkt uit gesprekken met leerkrachten waarin vooral naar voren komt dat het veelal komt uit onmacht die stoornis gerelateerd is. De definitie past nog niet en wordt vervolgd.

Patel and Hope's (1993) omschrijven agressief gedrag als: een openlijke handeling, die schade toebrengt (maar niet noodzakelijk gericht) aan een object, organisme of zichzelf, wat zeker niet toevallig is.

Een niet overgenomen uitbreiding van de definitie is:

Agressie is gedrag dat iemand inzet om - bewust of onbewust - iets kapot te maken, een ander schade te berokkenen, en/of duidelijk te maken wat hij wel of niet wil. Het gedrag overschrijdt de grenzen van wat algemeen acceptabel is in dit soort situaties en roept gevoelens van angst, pijn, verdriet en/of boosheid bij de ander op.

(Geraadpleegd op 12 februari 2011, op <http://www.idee-pmc.nl/agressie/agressie.html>)

In dit onderzoek wordt niet in gegaan op zelfbeschadiging; gedrag dat schade veroorzaakt, of dat de potentie heeft tot het veroorzaken van schade, aan de persoons eigen lichaam (Rohjahn, Mattson, Lott, Ebensen, & Smalls, 2001). Dit gedrag is binnen de context van dit onderzoek weinig aanwezig en wordt daarom niet meegenomen.

Daarnaast valt onder agressief gedrag ook seksuele agressie. The National Task Force on Juvenile Sex Offending (1993) gebruikten de term 'seksueel misbruikend gedrag'. Dit is gedefinieerd als: enig seksueel gedrag dat plaatsvindt: 1) zonder toestemming, 2) zonder gelijkwaardigheid, 3) als resultaat van dwangactie.

Deze vorm van agressie is niet opgenomen in het onderzoek, omdat het een tot nu toe niet als voorkomend gedrag is opgemerkt binnen de onderzochte school..

In dit onderzoek wordt voorbij gegaan aan gedrag dat het doden van de ander als doel heeft. Dit gedrag komt niet voor binnen de onderzochte school.

Om een zo adequaat mogelijk beeld van agressie te geven is de volgende definitie samengesteld: *Agressie is gedrag (psychisch, fysisch, materiaal) wat iemand inzet om - bewust of onbewust - iets kapot te maken, een ander schade te berokkenen, en/of duidelijk te maken wat hij wel of niet wil. Het gedrag overschrijdt de grenzen van wat algemeen acceptabel is in dit soort situaties en roept gevoelens van angst, pijn, verdriet en/of boosheid bij de ander op. Wanneer we spreken van agressie als stoornis, dan komt dit gedrag herhaaldelijk en doelbewust voor.*

Bovenstaande definitie wordt gehanteerd bij het onderzoek en wordt bij onderzoeksvraag 1a en 1b gekoppeld aan theorie en opvattingen vanuit de school. Hierbij wordt er onderscheid gemaakt tussen verbale (onderzoeksvraag 1a) en fysieke (onderzoeksvraag 1b) agressie.

Om te kunnen zoeken naar interventies en coachingstrajecten die passend zijn bij de onderzochte school, moet er worden gekeken vanuit welke visie de school handelt en denkt.

Daarom is er voor het onderzoek gekeken naar agressie vanuit verschillende leerpsychologische benaderingen. Welke verklaring van agressief gedrag ook wordt gegeven; de vijf psychologische benaderingen (biologische, behavioristische, cognitieve, psychodynamische, humanistische) verklaren ieder een deel van het geheel. Daarmee is er niet één waarheid te geven omtrent de oorzaak van agressie. Er is wél eenduidigheid als het gaat om hoe je het meest effectief met agressief gedrag om kan gaan. Er is gekozen om binnen het onderzoek uit te gaan van de behavioristische en cognitieve benadering.

Behavioristische benadering

De behavioristische benadering gaat er van uit dat agressief gedrag verschillende functies kan hebben. Als eerste vormt het agressieve gedrag een uiting (een reactie) op innerlijke frustratie. Deze vorm, frustratieagressie of emotionele agressie genoemd, is een poging van de agressor om zijn innerlijke 'emotionele druk' te ontlasten. Ten tweede kan agressief gedrag worden ingezet om een gewenst doel/belang te realiseren. Agressief gedrag wordt dan als instrument toegepast. Deze agressiesoort wordt instrumentele agressie genoemd (bron: wikipedia).

Betekenis van deze opvatting voor de onderzocht:

Op de onderzochte school is onder andere in de individuele handelingsplannen terug te lezen dat agressie wordt gezien als een uiting van innerlijke frustratie. Voor leerlingen met een aan autisme verwante stoornis is het moeilijk prikkels te verwerken. Dit is veelal terug te zien bij werkmomenten. De leerlingen overzien het geheel niet en raken afgeleid door bijvoorbeeld een plaatje op de pagina. Hierdoor bouwen ze gedurende de dag spanningen op. Deze opgebouwde spanning leidt tot frustratie die kan leiden tot agressie. Uit gesprekken met collega's blijkt dat er in de klas ook terug te zien is dat agressief gedrag ingezet wordt als instrument om nieuwe onbekende situaties te vermijden.

Cognitieve benadering

De cognitieve benadering gaat er ook van uit dat agressief gedrag wordt aangeleerd. Het legt alleen de nadruk op de rol van imitatie en de aanstekelijkheid van het gedrag van anderen.

De behavioristen gaan er van uit dat agressie niet door imitatie of aanstekelijkheid wordt aangeleerd. Zij gaan er namelijk van uit dat agressief gedrag wordt aangeleerd door de ervaringen die mensen opdoen. Op die manier blijken mensen te leren dat agressief gedrag een goed werkzaam middel is om óf innerlijke spanning te ontlasten óf door een gewenst doel/belang te realiseren (bron: wikipedia).

Bij school maatschappelijk werk van de onderzochte school is onder andere bekend dat leerlingen, uit gezinnen waarin geregeld agressie voorkomt, agressief gedrag kunnen laten zien op school.

Hieruit blijkt dat het model invloed heeft op het gedrag van een kind.

Voor de onderzochte school kan dat betekenen dat agressief gedrag kan worden afgeleerd door als leerkracht het juiste voorbeeld te geven. Als leerkracht kun je laten zien hoe je op de juiste wijze kunt reageren op frustratie of innerlijke spanning, door kinderen een passend alternatief te bieden, zodat de agressieve uitpatting wordt voorkomen.

2.4 Praktijkvraag specifiek

Hoe kan ik, als bouwcoördinator van een cluster IV LK school, adequaat collega's ondersteunen, als kinderen verbale en fysieke agressie vertonen?

De voornaamste taak van de bouwcoördinator is begeleiden/coachen van collega's. Steeds vaker valt het op dat collega's geconfronteerd worden met verbale en fysieke agressie en daarbij handelingsverlegen zijn. Er is tot nu toe één keer een korte cursus vanuit de onderzochte school aangeboden, waarbij leerkrachten handvatten hebben gekregen hoe om te gaan en in te grijpen als een leerling fysiek geweld toepast. Echter zijn deze technieken nog niet eigen gemaakt en is er verder geen vervolg gegeven aan de cursus. Daarnaast is er binnen de school geen protocol of eenduidige aanpak met betrekking tot verbale en fysieke agressie. Om als coach te fungeren dient men te weten wat coachen inhoudt. Bekking & Van Mulken (2010) geven de volgende omschrijving van een coach: "De coach als professioneel begeleider, stelt de ander centraal. Hij stelt vragen, is nieuwsgierig en toont belangstelling in de ander. De coach gaat niet uit van wat mensen niet kunnen, maar richt zich vooral op wat mensen wel kunnen. Hij neemt niet de huidige prestaties van de coachee als vertrekpunt, maar werkt vooral met wat er aan potentieel beschikbaar is. Het doel is dan ook om "verborgen" potentieel bloot te leggen, zodat de persoon zijn eigen prestaties kan verbeteren." Dat betekent dat je moet kijken naar de kwaliteiten van de leerkracht en deze moet versterken en in gaan zetten in moeilijke situaties. Deze visie past bij de onderzochte school, omdat de school uitgaat van de positieve benadering van kinderen en leerkrachten. Vanuit de rol van bouwcoördinator kun je niet objectief een leerkracht coachen. In deze functie kijk je niet onbevooroordeeld naar de leerkracht. Bekking & van Mulken (2010) vinden dat je bij coaching geen onderdeel mag zijn van een hiërarchische verhouding. Bij coaching staat de gelijkwaardigheid centraal. Binnen deze situatie kun je coachend leiding geven. Coachend leiding geven is geen coaching, maar een leiderschapsteil die vooral mensgericht is. Als coachend leider maak je gebruik van technieken die ook bij coaching worden toegepast.

3. Opzet van het onderzoek

3.1 Planning

Om antwoord te krijgen op de onderzoeksvragen zal er op de onderzochte school gekeken moeten worden waar de collega's tegenaan lopen wanneer zij geconfronteerd worden met verbale en fysieke agressie. Er zal in kaart moeten worden gebracht hoe vaak en in welke vorm agressie voorkomt binnen de onderzochte school. Diverse disciplines zullen daarbij ondervraagd moeten worden. Kijkend naar aanbevelingen die aan het eind van het onderzoek gegeven zullen worden is het van belang duidelijkheid te krijgen welke visie de onderzochte school nastreeft in de omgang met verbale en fysieke agressie. Hiervoor is het noodzakelijk een planning uit te zetten.

MOMENT	ONDERZOEKSSTAPPEN	ACTIVITEITEN IN PRAKTIJK
Definitie verbale en fysieke agressie	Boeken en artikelen verzamelen over verbale en fysieke agressie	Literatuurstudie Gesprek directie
Meeting in de praktijk	Opstellen vragenlijst collega's maken turflijst	Uitdelen vragenlijst alle collega's OB 2 lkr MB 3 lkr

		BB 2 lkr
	Vorbereiden interview collega's	Uitvoeren interview met 3 collega's 1 per bouw.
Interview professional	Vorbereiden interview John van de Schepop	Afspraak maken Uitvoeren interview

3.2 Onderzoeksvragen

1. Wat is verbale en fysieke agressie?
2. Hoe kan ik adequaat mijn collega's ondersteunen , wanneer zij te maken hebben met kinderen met verbale agressie?
3. Hoe kan ik adequaat mijn collega's ondersteunen , wanneer zij te maken hebben met kinderen met fysieke agressie?
4. Welk coaching traject bij leerkrachten die te maken hebben met verbale en fysieke agressie sluit aan binnen de visie van onze school?

3.3 Instrumenten

Instrument	Doel? Wat 'meet' het instrument?	Waar komt het instrument vandaan?
1. Turfsysteem	<i>Het geeft een ruwe weergave in welke frequentie verbale en fysieke agressie bij ons op school voorkomt.</i>	<i>Deze ontwikkelen we zelf.</i>
2. Enquête	<i>Inzicht in de behoefte van de leerkrachten. Inzicht in handvatten en oplossingen waar we naar moeten zoeken.</i>	Harinck, F. (2009) <i>Basisprincipes praktijkonderzoek.</i> Antwerpen-Apeldoorn: Garant blz 84-93 Verhoeven, N. (2007) <i>Wat is onderzoek?</i> Purmerend: H&R communicatieve vormgeving. Blz. 146-155
3. Interview collega's	<i>Inzicht krijgen in de gevolgen van confrontaties met verbale en fysieke agressie</i>	Harinck, F. (2009) <i>Basisprincipes praktijkonderzoek.</i> Antwerpen-Apeldoorn: Garant blz 94-100 Verhoeven, N. (2007) <i>Wat is onderzoek?</i> Purmerend: H&R

		<i>communicatieve vormgeving. Blz. 124-126, 155-156</i>
4. Interview professional	<i>Verkrijgen van handelingsadviezen</i>	<i>Harinck, F. (2009) Basisprincipes praktijkonderzoek. Antwerpen-Apeldoorn: Garant blz 94-100</i> <i>Verhoeven, N. (2007) Wat is onderzoek? Purmerend: H&R communicatieve vormgeving. Blz. 124-126, 155-156</i>
5. Literatuur	<i>Theoretische onderbouwing</i>	<i>divers</i>
6. Interview directie	<i>De visie van directie over verbale en fysieke agressie duidelijk in kaart brengen.</i>	<i>Harinck, F. (2009) Basisprincipes praktijkonderzoek. Antwerpen-Apeldoorn: Garant blz 94-100</i> <i>Verhoeven, N. (2007) Wat is onderzoek? Purmerend: H&R communicatieve vormgeving. Blz. 124-126, 155-156</i>

4. Onderzoeksvragen

4.1. Wat is verbale en fysieke agressie?

(resultaat gezamenlijk onderzoek)

Deel vraag 1a: Wat verstaat het team van de onderzochte school onder verbale agressie?

Op bovenstaande vraag werd door collega's de volgende gedragingen genoemd:

- Kinderen die schelden en hiermee je grenzen opzoeken. Het is een manier om angst/boosheid uit te spreken.
- Schreeuwen, schelden, vloeken.
- Dreigementen, volume van de stem kan ook dreigend zijn.
- Als kinderen woorden gebruiken die niet gepast zijn en de toon of zijn/haar stem verandert.
- Gerichtte scheldwoorden en intimiderend taalgebruik naar leerkracht en leerlingen.
- Beledigen
- Verbaal verzet tegen regels, verbaal uitdagen van andere kinderen.
- Brutaal taalgebruik.
- Reactie op anderen met dreigende toon.

- Schelden, bewust en niet bewust, voortkomend uit onmacht. Ook het kleineren en vernederen van een ander.

Onderstaande definitie voor verbale agressie is geformuleerd op basis van het theoretisch kader en bovenstaande reacties.

Verbale agressie is gedrag (schelden, vloeken, schreeuwen/gillen) wat een leerling inzet om - bewust of onbewust - duidelijk te maken wat hij/zij wel of niet wil. Het gedrag overschrijdt de grenzen van wat algemeen acceptabel is in dit soort situaties en roept gevoelens van angst, pijn, verdriet en/of boosheid bij de ander op. Wanneer we spreken van agressie als stoornis, dan komt dit gedrag herhaaldelijk en doelbewust voor.

Deelvraag 1b: Wat verstaat het team van de onderzochte school onder fysieke agressie?

Op bovenstaande vraag werd door collega's de volgende gedragingen genoemd:

- Duwen, slaan, schoppen, knijpen, stompen, ook het omgooien van tafels/stoelen.
- Trekken, gooien met spullen gericht of ongericht, spullen kapot maken.
- Aan elkaar zitten zonder dat het gewenst is.
- Dreigende houding, een ander vastpakken, vasthouden tegen haar/zijn zin.
- Spugen, bijten
- Lichamelijk ongewenst contact
- Als een kind naar andere kinderen of volwassenen zijn lichaam gebruikt om zich te uiten op een manier die niet gepast is en een ander schade kan aanbrengen, zowel lichamelijk als psychisch.
- Het opzettelijk pijn doen aan het lichaam van een andere leerling/persoon. Geen uitweg meer weten en door middel van fysieke agressie uiten.
- Wanneer een leerling te dicht (dreigend) komt te staan

Onderstaande definitie voor fysieke agressie is geformuleerd op basis van het theoretisch kader en bovenstaande reacties:

Fysieke agressie is gedrag (duwen, slaan, schoppen, knijpen, stompen, spugen, bijten) wat een leerling inzet om - bewust of onbewust - om duidelijk te maken wat hij/zij wel of niet wil. Het gedrag overschrijdt de grenzen van wat algemeen acceptabel is in dit soort situaties en roept gevoelens van angst, pijn, verdriet en/of boosheid bij de ander op. Wanneer we spreken van agressie als stoornis, dan komt dit gedrag herhaaldelijk en doelbewust voor.

Deelvraag 1c: Hoe vaak komt verbale en fysieke agressie voor binnen de onderzochte school en in welke vorm?

Om zicht te krijgen op de frequentie van de verschillende vormen van agressie binnen de onderzochte school, is in zes groepen een turflijst uitgedeeld. De leerkrachten van deze groepen hebben 2 weken achter elkaar bijgehouden hoe vaak er sprake was van agressief gedrag binnen hun groep, zowel in het klaslokaal als op het schoolplein. Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen verbale en fysieke agressie. De turflijst geeft een globale weergave van de frequenties van verbale, fysieke agressie binnen de onderzochte school. De uitkomsten staan weergegeven in onderstaande tabel.

Fysieke agressie	
Spugen, naast je of gericht naar jou.	0
Gooien met voorwerpen door de ruimte.	8
Gooien met voorwerpen om jou te raken.	1
Opzettelijk de ruimte bevuilen	2
Lichamelijke agressie: slaan, stompen, schoppen, haar grijpen, krabben en bijten	23

Tabel 1: Fysieke agressie

Naar: Taghon (2008), *Loop naar de maan, praktijkgids omgaan met agressie in onderwijs & opvoeding*

Uit deze tabel blijkt dat er binnen de onderzochte school sprake is van het gooien van voorwerpen door de ruimte, maar nog meer van lichamelijke agressie: slaan, stompen, schoppen, haar grijpen, krabben en bijten. Dit is de meest geuite vorm van fysieke agressie.

Verbale agressie	
Iemand beledigen, vernederen, sarcasme, kwetsende dingen zeggen.	49
Brullen, roepen, tieren, luidkeels schelden en/of vloeken.	21

Tabel 2: Verbale agressie

Naar: Taghon (2008), *Loop naar de maan, praktijkgids omgaan met agressie in onderwijs & opvoeding*

Het beledigen, vernederen en kwetsen komt, zoals in de grafiek te zien is, vaker voor dan het brullen, roepen, en vloeken. Opvallend was dat in de onderbouw, (leeftijdscategorie 5 – 7 jaar) juist meer sprake is van brullen, roepen etc., terwijl vanaf de middenbouw (leeftijdscategorie 8 – 10) er meer sprake is van het beledigen en vernederen. Daarnaast is te zien dat gedurende de week verbale agressie meer voorkomt dan fysieke agressie.

Deelvraag 1d: Welke gevolgen heeft verbale en fysieke agressie voor de collega's en de leerlingen?

Op de onderzochte school heeft er een gesprek plaats gevonden met een collega, bij wie in de groep regelmatig agressie voorkomt. Daarnaast heeft deze collega te maken gehad met agressie direct op haar gericht. De collega geeft aan dat ze dagelijks te maken hebben met verbale agressie. Fysieke agressie komt niet dagelijks voor, maar wel wekelijks. Ze geeft te kennen dat de verbalen en fysieke agressie vaak voortkomt uit onmacht. Dit maakt het makkelijker om te relativiseren, omdat ze weet dat het niet persoonlijk op haar gericht is. Fysieke agressie doet meer met haar. Vaak door letterlijk de pijn achteraf. In deze groep lijken de leerlingen erg veel op elkaar te reageren. Ze triggeren elkaar, wat vaak uitmondt in een verbaal conflict. De groepsleiding kan dit gedrag moeilijk ombuigen. Er is een aantal leerlingen die heel sterk op elkaar reageren. Irritatie kan ontstaan door hele kleine dingen. Een uitbarsting leidt vaak tot het tijdelijk verwijderen van een leerling uit de groep. Buiten de groep kan het kind dan tot rust komen. Toch blijft de stemming in de klas na een uitbarsting gedurende de dag erg gespannen. Er hebben diverse gesprekken plaatsgevonden met intern begeleider, orthopedagoog en directie om te kijken hoe de sfeer in de groep verbeterd kan worden. Er zijn observaties geweest en video interactiebegeleiding. Dit heeft er toe geleid dat er één leerling uit de klas is overgeplaatst naar een andere groep. Dit heeft tijdelijk geholpen. Toch heeft dat niet het gewenste effect gehad. Er is nog een leerling die het erg moeilijk heeft in de groep. Deze leerling heeft een korte spanningsboog en wordt snel boos. Andere leerlingen in de groep zijn bang voor dit kind. De ondersteuner geeft aan dat ze vindt dat er hardere maatregelen hadden moeten worden getroffen en dat er eerder had moeten worden ingegrepen vanuit directie. Echter, ze kan niet aangeven wat ze verstaat onder hardere maatregelen nemen. Op het plein is deze collega geconfronteerd met fysieke agressie door een leerling uit een andere groep. In een spelmoment moest de leerling gecorrigeerd worden met een correctie, hij gaf geen respons op deze correctie en werd door desbetreffende collega naar binnen verwezen. Hierop reageerde de leerling fysiek agressief en moest er zelfs hulp van de collega's worden ingeroepen om de leerling te kalmeren. Dit incident heeft veel indruk op haar gemaakt, omdat het erg persoonlijk gericht was en ze niet kan verklaren waar de reactie van dit kind vandaan kwam. Ze vond het wel heel fijn hoe ze is opgevangen, door de collega's. De schoolmaatschappelijk werkster heeft met haar gesproken en ook de intern begeleider. Ook in de dagen er na is er vaak geïnformeerd hoe het met haar ging. Dat gaf een goed gevoel. De orthopedagoog koos in dit verhaal in haar ogen de kant van de leerling. Ze werd gevraagd het verhaal uit te leggen van wat er op het plein gebeurd was. Dit gaf haar het gevoel op het matje geroepen te worden.

Uit bovenstaand gespreksverslag valt af te leiden dat agressie veel doet met leerkrachten en leerlingen. In dit geval lijkt het erg moeilijk de negatieve spiraal te doorbreken ondanks diverse maatregelen en gesprekken.

Binnen dit verslag willen de onderzoekers terug komen op de juiste aanpak en begeleiding voor deze situaties.

Een aantal kinderen van de onderzochte school is een reactie gevraagd op de volgende twee vragen”

Wat doet de juf met je als je boos wordt?

- De juf pakt me vast als ik boos ben.
- De juf zegt dat ik naar de rusthoek moet gaan, soms ga ik zelf. Als ik niet zelf ga dan brengt de juf mij.
- De juf draait mijn arm op mijn rug.

Wat vind je daarvan?

- Als juf mij vastpakt, word ik nog veel bozer.
- Ik kan beter rustig worden als de juf mij vasthoudt, want dan word ik moe.
- Ik vind het niet fijn als de juf mij vastpakt, ik wil liever dat ze me met rust laat.

Uit de gesprekken bleek dat de kinderen niet konden verwoorden welke gevolgen een conflict op langere termijn heeft.

Deelvraag 1e: Is verbale en fysieke agressie stoornis gerelateerd?

De populatie van de school bestaat hoofdzakelijk uit leerlingen met autisme of een stoornis verwant aan autisme, zoals eerder omschreven in hoofdstuk 2.2 (voortraject praktijkvraag). Om een reëel beeld te krijgen over agressie binnen de school is het relevant om te kijken of agressie ook stoornis gerelateerd is. Om zo de interventies beter af te stemmen passend bij de diagnose. De literatuur zegt hier het volgende over.

Swinnen (2009) stelt dat agressief gedrag vaak samen komt met ADHD (aandachttekortstoornis met hyperactiviteit), hoewel het er geen basiskenmerk van is. Tevens wordt het als een oncontroleerbare impuls gezien bij tic syndromen of als uiting van onmacht en onvermogen bij vormen van autisme (contactstoornis met problemen in de sociale omgang, communicatie en verbeelding.) Baltussen e.a. (2003) omschrijft dat kinderen met autisme angst op diverse manieren uiten. Driftbuien en agressie zijn extreme vormen waarin angst, opgebouwde spanning of frustratie zich uit. Agressie wordt vaak gezien als een vorm om macht uit te oefenen en roept derhalve negatieve gevoelens en tegenstand op. Agressie van kinderen met autisme moet men echter als een uiting van onmacht zien, die niet bewust gericht is op de ander. Delfos (2008) omschrijft dat Kinderen met autisme over het algemeen niet bijzonder agressief zijn, hoewel zich plotseling heftige uitbarstingen kunnen voordoen. De agressie wordt vaak door angst gestuurd en ontstaat met name als gevolg van weerstand tegen verandering of als gevolg van het niet kunnen begrijpen van communicatie. De Vries (2008) schrijft het volgende over PDD-NOS. De vaardigheid om te communiceren van die kinderen is veelal ook wat beperkter. Daardoor missen ze vaak de nuances in de communicatie en socialisatie om precies te kunnen zeggen en doen wat ze zouden willen zeggen en doen. Dit uit zich soms al snel in een gevoel van frustratie, want als iedereen om je heen zich beter kan uitdrukken, terwijl jij zelf steeds maar niet de juiste woorden kunt vinden, is dat vreselijk lastig. Deze frustratie kan zich op een bepaald moment uiten doordat een kind met PDD-NOS bepaalde vormen van geweld gaat vertonen.

Dus deskundigen op het gebied van gedrag verschillen van mening of het stoornis gerelateerd is of niet.

Deelvraag 1e: Wat zijn triggers en dempers voor het gedrag?

Binnen het cluster IV onderwijs, is het belangrijk om erachter te komen wat het agressieve gedrag in gang zet. Taghon (2008) geeft de volgende beschrijving over *triggers*. ‘Het moment waarop men gaat reageren op zijn frustraties noemt men het triggermoment. Dit is het moment dat het innerlijke ‘ik’ het signaal (de ‘klik’) geeft dat er actie nodig is. Hoe men dan reageert, hangt opnieuw samen met

allerhande factoren. Kijkend naar deze beschrijving van wat triggers zijn is het belangrijk om er achter te komen wanneer het triggermoment plaats vindt.' (p. 28)

Taghon (2008) geeft aan dat hoe dichter de grensoverschrijding en het triggermoment bij elkaar liggen, hoe makkelijker het is om gepast en constructief te reageren. Naarmate grensoverschrijding en triggermoment verder uit elkaar liggen, raakt de relatie tussen de twee zoek. De agressie heeft de kans gehad te broeden en komt vervolgens in een onbegrijpelijke explosie naar buiten.

Williams en Wright (2009) geven een aantal mogelijke triggers van woede.

- Dingen gebeuren niet zoals verwacht
- Te veel eisen
- Een verandering in de routine
- Lawaai
- Teveel stimulatie, zoals felle lichten, veelkleurige uitstallingen, dringende en luidruchtige menigten
- Belemmerd worden bij het afmaken van een ritueel
- Onzekerheid / gebrek aan structuur / wachten
- Conflict

Naast het feit dat er triggers zijn die aanzetten tot vertoon van agressief gedrag, zullen er ook factoren of handelingswijzen zijn die agressief gedrag dempen. Op welke manieren kun je agressief gedrag afremmen of voorkomen?

Kohnstamm (2009) geeft de volgende ook op school trefwoorden voor een opvoeding die kinderen helpt open te staan voor minder agressieve manieren om hun ongenoegen te uiten zijn: responsiviteit, steun, samendoen, luisteren, verbieden met uitleg en kinderen in hun waarden laten. Er worden hen dan sociale vaardigheden bijgebracht. Breng je kinderen dit gedrag niet bij dan blijven ze steken in het primitieve schema van snelle onlustgevoelens die impulsief worden afgereageerd. Niet alleen in de opvoeding door ouders kan dit voorbeeldgedrag worden ingezet, maar ook in het onderwijs. De leerkracht staat model voor het kind. Het verdient de aanbeveling dat de leerkracht zou moeten laten zien hoe te handelen wanneer een kind te maken krijgt met gevoelens van ongenoegen of irritatie. Een kind leert van voorbeeldgedrag. Het is van belang om een goede relatie op te bouwen met een kind. Wanneer een leerkracht een goede relatie heeft ontwikkeld met een kind, zal het kind ook geneigd zijn tips en adviezen aan te nemen van een leerkracht. Het zal zich veilig voelen en daardoor zal het open staan voor de begeleiding van de leerkracht. Van der Ploeg (2011) ondersteunt deze uitspraak. Van der Ploeg (2009) geeft te kennen dat rolgedrag van een leerkracht bijdraagt als demper voor agressief gedrag. Tevens dient als demper van agressief gedrag het opbouwen van een positieve relatie met een leerling.

4.2. Hoe kan ik adequaat mijn collega's ondersteunen , wanneer zij te maken hebben met kinderen met verbale agressie? (resultaten individueel onderzoek)

Deelvraag 2a: Welke competenties heeft een leerkracht nodig om vaardiger te worden in omgang met verbale agressie?

In principe dient een goede leerkracht alle zeven SBL competenties te beheersen om tot goed onderwijzen te komen. Echter zullen er bepaalde competenties zijn die je beter kunt ontwikkelen om in te zetten wanneer je te maken hebt met verbale agressie. Welke competenties zijn daarbij van belang?

Schuur (2009) stelt het volgende : 'Bij verbale agressie en bedreiging met woorden is er een machtsstrijd, waarbij het belang van de aanvaller gericht is op het winnen van die machtsstrijd en bereiken van een gesteld doel.'

Wat kun je doen als je in zo'n conflictsituatie bent beland?

- Je kunt gaan argumenteren, onderhandelen, je verbaal verweren: dat wil zeggen proberen op een zakelijke manier tot een vergelijk te komen.

- Je kunt je onderwerpen, toegeven, vriendelijk blijven: dat wil zeggen hopen de ander gunstig te stemmen in de hoop op mededogen door de beslissing aan de ander over te laten. Hierbij probeer je de ander niet. Je gebruikt geen geweld. Je neemt de houding aan je volgend op te stellen. Door jezelf op te leggen te 'volgen' houd je de leiding over jezelf en kan de ander dat niet overnemen.

Kijkend naar de SBL competenties waar leerkrachten zich aan moeten voldoen past bij bovenvermelde theorie de volgende competenties:

- Interpersoonlijk competent: Een interpersoonlijk competente leraar/lerares schept een vriendelijke en coöperatieve sfeer en brengt een open communicatie tot stand. Hij/zij bevordert de zelfstandigheid van de leerlingen en zoekt in zijn/haar interactie met leerlingen een goede balans tussen: leiden en begeleiden, sturen en volgen, confronteren en verzoenen, corrigeren en stimuleren.
- Pedagogisch competent: Een pedagogisch competente leraar/lerares kan op basis van kennis van de basisbehoeften en de ontwikkelingsprocessen van leerlingen, voor een bepaalde groep leerlingen een veilige leer- en werkomgeving realiseren. Hij/zij biedt houvast en structuur bij de keuzes die zij moeten maken, zodat de leerlingen zich sociaal-emotioneel en moreel kunnen ontwikkelen.
- Competent in reflectie en ontwikkeling: Een competente leraar/lerares in reflectie en ontwikkeling denkt regelmatig na over zijn/haar beroepsopvattingen en zijn/haar professionele bekwaamheid. Hij/zij streeft ernaar zijn/haar beroepsuitoefening bij de tijd te houden en te verbeteren. Hij/zij weet wat hij/zij goed en belangrijk vindt in zijn/haar leraarschap en van welke waarden, normen en onderwijskundige opvattingen hij/zij uitgaat. Hij/zij heeft een goed beeld van de eigen competenties, zijn/haar sterke en zwakke kanten, werkt op een planmatige manier aan zijn/haar verdere ontwikkeling.

Deelvraag 2b: welke factoren spelen een belangrijke rol in het omgaan met verbaal geweld?

In de omgang met verbaal geweld zijn er een aantal belangrijke factoren die verbaal geweld kunnen doen afnemen of toenemen. Welke factoren zijn hierop van invloed? Taghon (2008) geeft de volgende omschrijving: 'Omgaan met verbaal agressief gedrag bij leerlingen, betekent dus oog hebben voor hun lichaamstaal en onze eigen lichaamstaal.'

De volgende factoren zijn daarbij volgens Taghon (2008) belangrijk:

- Onze ogen of het aankijken bij agressie. Onze ogen zijn cruciaal bij agressie. Waar onze ogen signalen geven aan de agressor, geeft de agressor ons ook signalen via zijn ogen. Kijk naar degene waar je mee spreekt, maar staar niet, dat kan het gevoel van onbehagen vergroten. Wanneer je te maken hebt met een leerling die verbaal agressief gedrag vertoont zal de leerling naar je kijken of je zijn boosheid opmerkt, of je luistert en of je tijdens zijn betoog blijft interesse tonen in wat hij je duidelijk wil maken. De leerkracht kijkt op zijn beurt de leerling aan om dit te bevestigen.
- Afstand en nabijheid. De afstand tussen personen speelt een andere belangrijke rol in communicatie. De afstand zal bepalen hoe wij met elkaar in interactie gaan. Taghon (2008) verwijst in zijn boek naar een onderzoek van de Amerikaanse antropoloog Edward T. Hall. Edward T. Hall omschrijft daarbij de 'intieme zone' deze zou een belangrijke rol spelen bij agressie. De 'intieme zone' is van je borstkast tot je uitgestrekte hand. Alles wat er in deze zone plaats vindt moet in volste vertrouwen gebeuren. Alle agressie die in deze zone afspeelt heeft enorme impact. Er zijn leerlingen die bewust in deze zone komen om te intimideren. Refererend aan het interview dat heeft plaats gevonden met de leraarondersteuner zie je daarbij terug dat de leerling die agressie tegen haar vertoonde heel duidelijk in haar 'intieme zone' kwam. Door haar bij de schouder te grijpen en aan te vallen kwam hij in haar 'intieme zone'. Gedurende het gesprek kun je merken dat dit veel impact op haar heeft gemaakt. Wanneer leerlingen in je 'intieme zone' komen is het belangrijk door hun er attent op te maken. Je kunt daarbij communiceren wat voor een gevoel dat bij je teweegbrengt.

Bovenvermelde factoren kun je toepassen wanneer je direct in een conflict bent met een leerling of wanneer er vertoon is van geweld. Minstens zo belangrijk is het om met anderen te kunnen praten wanneer je te maken hebt gehad met agressie. Van schoenwinkel e.a. (2003) omschrijft daarover het volgende: "Praten over ervaringen met agressie of grensoverschrijdend gedrag is niet eenvoudig. Slachtoffers voelen zich heel vaak schuldig of ervaren schaamte. Ze twijfelen aan hun eigen reacties en voelen vaak hevige emoties. Het durven en kunnen uiten zal daarom maar gebeuren als ze een veilig, respectvol klimaat ervaren." Dat zou betekenen dat het van groot belang is dat mensen die geconfronteerd worden met agressie erover moeten kunnen praten met collega's of leidinggevende. Wanneer je ervaringen kunt delen en wanneer mensen zich hierin serieus genomen voelen kunnen ze het een plek geven en leren ze beter omgaan met agressie. Van de Schepop (cursusleider training houvast) gaf in het gesprek dat onderzoekers met hem hadden aan dat het van groot belang is dat mensen praten over agressie waarmee zij te maken hebben gehad. Hij vindt dat iemand die geconfronteerd is met agressie moet erkennen wat hem is overkomen. Pas dan kun je verder werken naar een oplossing. Van de Schepop zegt dat het daarbij van belang is dat je het agressief gedrag loskoppelt van het kind. Van de Schepop sluit met zijn uitspraak aan bij de theorie die Van schoenwinkel e.a. (2003) hierboven schrijven. Tevens geeft Van de Schepop aan dat intervisie en zelfreflectie een belangrijke rol daarin kunnen spelen.

Deelvraag 2c: Wat zijn de verwachtingen van leerkrachten t.a.v. begeleiding in omgaan met verbale agressie?

Onder de leerkrachten en ondersteuners is er een vragenlijst afgenomen. Daaruit valt op te maken dat veel collega's binnen de onderzochte school een cursus willen volgen met betrekking tot omgaan met verbale agressie, denkend aan gesprekstraining of oplossingsgericht coachen. Daarnaast geven veel collega's aan dat ze vooral een luisterend oor nodig hebben. Ze verwachten in de begeleiding dat er wordt meegedacht over een oplossing of dat er samen wordt gekeken naar de oorzaak van verbale agressie.

4.3 Hoe kan ik adequaat mijn collega's ondersteunen , wanneer zij te maken hebben met kinderen met fysieke agressie?

In zijn algemeenheid kun je zeggen dat de competenties en vaardigheden die nodig zijn om te kunnen omgaan met verbale agressie ook ingezet kunnen worden wanneer je te maken hebt met fysieke agressie. Lichaamshouding, communicatie en reflectie zijn factoren die van invloed zijn om agressie te reduceren. Wanneer fysieke agressie getoond wordt heeft dat in de regel meer impact op mensen en komen daar andere emoties bij vrij die om nieuwe vaardigheden vragen. De onderstaande vragen geven daarop antwoord.

Deelvraag 3a: Welke competenties heeft een leerkracht nodig om vaardiger te worden in omgang met fysieke agressie?

Schepop e.a. (2008) schrijven in hun moduleboek Pact dat communicatie kan worden ingezet om controle en oplossingen te bieden aan conflicten. Het bewust hanteren van effectieve communicatie met de bijbehorende uitstraling hebben hier invloed op.

Een leerkracht dient dus te beschikken over goede communicatieve vaardigheden. Van de Schepop e.a. (2008) geven te kennen dat in het proces dat communiceren heet er iets ontstaat waardoor de mens met een ander mens in contact komt en blijft. Dat betekent dat een conflict een contactprobleem is. Om iets met een conflict te doen is het noodzakelijk een wijze van handelen te hanteren waarbij een optimaal rendement gehaald kan worden. Er moet dus iets ondernomen worden waarbij een maximaal contactherstel kan plaatsvinden.

Een leerkracht dient competent te zijn in het signaleren aan wat er ten grondslag ligt aan een agressiepatroon. Van de Schepop & Domingo (2008) leidt dit terug naar vier basisaspecten:

- Het verliesaspect: oorzaak hiervan is dat iemand iets materieels verliest of een persoon waarmee men een emotionele band heeft.

- Het ontberingsaspect: oorzaak hiervan is dat een behoeftevraag niet vervuld kan worden.
- Het aantastingsaspect: oorzaak hiervan is schending van lichaamsintegriteit of aantasting eigen waarden.
- Het bedreigingsaspect: vindt zijn oorzaak in een reële beleving van levensbedreigende situaties.

Wanneer deze vier basisaspecten het oorzakelijke gevolg zijn van de ontwikkeling van agressiepatronen, dan heeft men het motief van de agressor te pakken.

Als leerkracht is het dan noodzakelijk om in te spelen op de oorzaak en er voor te zorgen dat je het gedrag gaat doorbreken. Er dient adequaat gereageerd te worden op de situatie. Van de Schepop e.a. (2008) geven de volgende definitie: 'Een onveilige of levensbedreigende situatie kenmerkt zich door een grote mate aan chaos en/of impulsieve dreigende handelingen en/of gebaren van personen, die als doel hebben schade te bewerkstelligen aan personen, materiaal, waardoor een situatie ontstaat waarin direct fysiek ingrijpen noodzakelijk wordt. Voor de leerkracht betekent dat, dus dat hij bekwaam moet zijn in het fysiek handelen. De leerkracht dient de signalen te herkennen, wanneer de situatie dusdanig uit de hand loopt dat fysiek ingrijpen noodzakelijk is. Fysiek ingrijpen moet je op de juiste wijze kunnen handelen. Een leerkracht zou op de hoogte moeten zijn van een aantal basisgrepen om een kind uit de situatie te kunnen halen en rustig te laten worden.

Taghon (2008) geeft vijf vaardigheden die de leerkrachten moeten bezitten om agressie te voorkomen of om te kunnen gaan met agressie:

1. Ouderlijke betrokkenheid. Wanneer een leerkracht geconfronteerd wordt met een groep 'moeilijke' leerlingen of een 'moeilijke' leerling kan dat veel energie kosten. Het kan ervoor zorgen dat de leerkracht zijn betrokkenheid en interesse in deze leerling verliest. Het is juist van belang om deze leerling wel te blijven zien vooral omdat deze leerlingen juist behoefte hebben aan ondersteuning, positieve stimulering en betrokkenheid. Het is nodig dit bespreekbaar te maken in een groep leerkrachten en hierover afspraken te maken. Net zoals ouders een eenheid moeten vormen in de opvoeding van een 'moeilijk' kind en samen achter keuzes staan is dat op school ook van groot belang.
2. Positieve bekrachtiging. Bij 'moeilijke' leerlingen ontbreekt het de leerkracht nog wel eens aan kracht om positieve bekrachtiging vol te houden, want je krijgt vaak geen positieve reactie van de leerkracht terug. Iemand die gewoon is om te worden terechtgewezen is achterdochtig wanneer hij plots positieve feedback krijgt. Volhouden is daarbij de boodschap.
3. Probleemoplossende vaardigheden. Wanneer kinderen te sterk het gevoel krijgen dat regels en afspraken een eenzijdige interactie zijn en hen worden opgedrongen, dan gaan ze rebelleren. Kinderen de kans geven om te participeren in het maken van afspraken, het bepalen van grenzen en zelfs van de strafmaat, heeft een heilzame werking.
4. Discipline. Leerlingen moeten leren omgaan met begrenzing en de regels van de school, ook al stoken deze niet met hun eigen opvattingen, normen en waarden. Motiveer daarbij waarom iets fout is. Men mag niet vergeten dat dit pas effect heeft wanneer men daarnaast ook positieve bekrachtiging geeft.
5. Monitoring. Voeling krijgen met leerlingen en een positieve relatie met hen opbouwen, begint met interesse tonen in hun leefwereld.

Het beheersen van deze vaardigheden zijn van belang bij begrenzing van fysieke agressie zowel als bij verbale agressie.

Deelvraag 3b: welke factoren spelen een belangrijke rol in het omgaan met fysiek geweld?

Van de Schepop (cursusleider training Houvast) gaf in het gesprek aan dat de volgende factoren van belang zijn:

- Jonge collega's gaan vaker conflicten aan dan oudere collega's. Als argument daarvoor geeft Van de Schepop aan dat dit te maken heeft met rust die oudere collega's uitstralen en overbrengen, doordat zij handelen uit ervaring.
- Rust uitstralen.

- Langzaam praten en daarbij de naam van de leerling noemen. Probeer daarmee het kind naar het niveau te brengen dat hij weer kan praten.
- Maak rustige bewegingen en geef de richting aan waar je het kind naar toe wilt brengen. Dit kan zijn naar de gang of een rustplek.
- Hou eigen angst onder controle. Je eigen angst breng je namelijk over op het kind dat agressie vertoont. Op het moment dat je angst vertoont breek je het veilige kader dat je als volwassenen voor het kind bent af.

Uit de vragenlijst die is verspreid onder de collega's van de onderzochte school komt naar voren dat dagelijkse en wekelijkse agressie hoofdzakelijk voorkomt in de klassen waar jonge leerkrachten voor staan. Het punt dat Van de Schepop stelt dat jonge collega's vaker conflicten hebben dan oudere collega's is van toepassing op de onderzochte school.

Van de Schepop e.a. (2008) geeft aan dat een goede fysieke uitgangshouding van belang is. Een goede fysieke uitgangshouding stelt iemand in staat om middels zijn/haar fysieke uitstraling zichzelf zekerder te voelen, om daardoor de conflictsituatie effectiever te benaderen. De energiehuishouding van een collega is daarbij van belang. Iemand die goed in zijn vel zit zal dat uitstralen en gemakkelijker een goede fysieke uitgangshouding aannemen. Bij collega's die minder goed in hun energiehuishouding zitten is het van belang om te achterhalen wat daar aan grondslag licht en onderzoek te gaan naar een oplossing.

Deelvraag 3c: Wat zijn de verwachtingen van leerkrachten t.a.v. begeleiding in omgaan met fysieke agressie?

Uit de vragenlijst die verspreid is onder de collega's kwam niet veel respons op de vraag wat voor begeleiding leerkrachten en ondersteuners nodig hebben in de omgang met verbale agressie.

Ondanks dat uit de gegevens die verwerkt staan in de tabellen één en twee op bladzijde tien behorende bij deelvraag 1c naar voren komt dat verbale agressie veel vaker voorkomt gedurende de week dan fysieke agressie. Op de vraag wat voor begeleiding leerkrachten nodig hebben in de omgang met fysieke agressie kwam meer respons. De gegevens zijn hieronder weergegeven in een tabel.

Welke begeleiding/acties vanuit het management* zijn er nodig in de omgang met fysieke agressie?	
Hulp bij de emotionele verwerking van een confrontatie met fysiek geweld	4
Hulp bij het ingrijpen bij een confrontatie met fysiek geweld	10
Cursusaanbod in de omgang met fysiek geweld	13
Invoeren van een protocol in omgang met fysiek geweld	2
Bijhouden van voorvallen van fysiek geweld op een registratieformulier	2
Gesprekken voeren met betrokkenen bij fysiek conflict	6
Meedenken naar een oplossing om fysiek geweld te voorkomen bij een leerling	9
Time out plekken, uitvalsbasis	3
Directie die personeel steunt in het handelen naar de leerling toe	3
Schorsing van leerling die over de grenzen gaat	2

*Onder management wordt directie, coördinatoren en intern begeleiders verstaan

Tabel 3: Begeleiding in omgang met agressie

Naar: Taghon (2008), Loop naar de maan, praktijkgids omgaan met agressie in onderwijs & opvoeding

Uit de bovenstaande tabel kan geconcludeerd worden dat er binnen de onderzochte school vooral vraag is naar een cursusaanbod in omgang met fysieke agressie. Binnen de onderzochte school is er in het jaar 2010 de cursus 'Houvast' van drie dagdelen gegeven. Binnen deze cursus wordt gekeken naar je persoonlijkheid, uit welk referentiekader handel je? Hoe beïnvloedt dat je handelen? Daarnaast zijn er grepen aangeleerd om leerlingen die fysiek geweld vertonen te fixeren. Uit de vragenlijst komt hoofdzakelijk naar voren dat de collega's hopen op een vervolg van deze cursus. Uit de gegevens blijkt dat er vraag is naar hulp bij het ingrijpen, wanneer een kind fysiek geweld vertoont

en vindt men gesprekken met betrokken partijen belangrijk en daarbij zoeken naar een oplossing van het probleem en handvatten krijgen in het juist handelen naar leerlingen die fysiek geweld tonen. Opvallend gegeven is dat ondanks de grote vraag naar de juiste manier van handelen en hulp vragen er weinig collega's zijn die de oplossing zoeken in een protocol.

4.4 Welk coaching traject bij leerkrachten die te maken hebben met verbale en fysieke agressie sluit aan binnen de visie van onze school?

Deelvraag 4a: Wat is de visie van directie met betrekking tot verbale en fysieke agressie?

Er heeft een interview plaatsgevonden met één van de directeurs van de onderzochte school.

Hieronder een korte samenvatting van de belangrijkste uitkomsten:

Wat is de visie van directie in de omgang met verbale en fysieke agressie?

De visie is gericht op het ziektebeeld van het kind, autisme. Wij kijken vanuit het autisme. Het kind heeft een vorm van autisme, 99% komt voort uit onmacht. Ons handelen is gericht op het voorkomen van.

Hoe weten we dat het uit onmacht komt?

Door goed te evalueren, wat is er gebeurd voordat het kind zo boos werd? Als blijkt dat het niet uit onmacht voorkomt en als het gedrag overduidelijk externaliserend is, volgt een verwijzing naar een ZMOK school. Heel belangrijk is dat er op zoek wordt gegaan naar de oorzaak.

Veiligheid staat voorop. Je grijpt in op het moment dat de veiligheid in gevaar komt.

Agressief gedrag is nooit persoonsgericht, we houden het als teamprobleem. Wat hadden wij kunnen doen?

Iedere klas heeft een eigen context. Wordt bepaald door de leerkracht, andere leerlingen, niveau. Dit maakt het lastig toetsbaar.

Directie juicht het toe dat er onderzoek gedaan wordt. Ook voor nieuwe leerkrachten.

Wat zijn verbeterpunten in beleid?

- Basis moet goed zijn, klas etc.
- Cursus Hou vast, begeleiden van collega's bij het ingrijpen bij agressief gedrag.
- Incident registratie, willen we daar ook naar toe? Op dit moment geen meerwaarde, nog niet echt nodig. Wordt er überhaupt wel geregistreerd? Niet alleen incidenten.
- Dotcom inzetten, journaal van de dag. Om inzichtelijk te maken hoe de dag verloopt, dat mist hier. Bijv. over kind: 'ik heb er al weken last van'. Dit is echter niet terug te vinden.

Wil je wat veranderen in aanpak?

Zit hem vooral in het voorbereiden op en het voorkomen van.

Deelvraag 4b: Wat is de visie van leerkrachten met betrekking tot verbale en fysieke agressie?

Aan twee leerkrachten van de onderzochte school is de bovenstaande vraag voorgelegd. Beide leerkrachten geven aan dat verbale en fysieke agressie bij ons op school vooral voorkomt vanuit onmacht bij het kind. Zij zien agressie als een vorm van uiting van frustratie. Deze opvatting sluit aan bij de opvatting van directie. Beide collega's relateren agressie aan de stoornis die de meeste kinderen op de onderzochte school hebben. Zij geven te kennen dat het de taak is van leerkrachten, ondersteuners en management om hier in de begeleiding van deze kinderen rekening mee te houden. Bij het zoeken naar een oplossing van agressie bij een kind moet gekeken worden naar de oorzaak van het probleem en hoe dat verstand houdt met de stoornis. Deze collega's geven wel te kennen dat vooral fysieke agressie veel impact kan hebben op betrokken collega's en leerling. Zij vinden dan ook dat er vanuit school hier meer rekening mee moet worden gehouden. Zij vinden dat er gesprekken en begeleiding moet plaats vinden in groepen waar het fout gaat en dat er sneller en effectiever moet worden ingegrepen.

Dus dat betekent dat de uitkomst van beide deelvragen is dat agressie vaak voortkomt uit onmacht van de leerlingen die gerelateerd kunnen zijn aan hun stoornis.
Welke vormen van coaching en begeleiding sluiten hier bij aan?

Wat uit bovenstaand onderzoek steeds heel sterk naar voren komt is het belang van communicatie. Geconfronteerd worden met agressie heeft vaak veel impact op alle betrokken partijen. Het bespreekbaar maken van emoties die daarmee gepaard gaan is belangrijk om samen verder te kunnen. Taghon (2008) noemt het verschijnsel om na een agressie-incident na te gaan hoe het met de ander is gegaan 'debriefing'. Bij debriefing krijgen alle betrokken partijen de kans om hun eigen verhaal te doen na een schokkende gebeurtenis.

Bij debriefing volg je het volgende stappenplan:

- Wie waren de betrokken partijen? Maak een inventaris van de betrokken partijen.
- Het checken of het eerste gesprek. Je gaat als 'coach' individueel met alle partijen praten en toetst hoe zij het incident ervaren hebben. Uit dit eerste gesprek kun je voelen hoe dit incident bij anderen is overgekomen. Hieruit kun je opmaken of er mensen zijn die een tweede gesprek nodig hebben. De houding van de 'coach' hierin is een luisterende en ondersteunende attitude. Breng na de eerste opvang directie en indien aanwezig de zorgcoördinator op de hoogte.
- Het tweede gesprek. Tijdens dit gesprek ga je peilen naar de restverschijnselen. Hierbij wordt gekeken of er zaken zijn blijven hangen en die een diepere betekenis krijgen bij de andere. Dit kenmerkt zich doordat de restverschijnselen het functioneren kunnen belemmeren of een belemmering kunnen worden. Dit kun je melden aan de aangewezen persoon. Op de onderzochte school kan dat de bouwcoördinator zijn.
- De rol van de coördinator. Deze gaat een gesprek aan om de diepere gevoelens van de persoon te peilen. Hij kan op zoek gaan om de belemmerende gevoelens en gedachten een plek te geven. De coördinator kijkt of er meerdere gesprekken nodig zijn. Hij kan overleg plegen met directie en de persoon aanmoedigen om het bespreekbaar te maken met de omgeving, zoals collega's, familie et cetera. De coördinator heeft hierin een ondersteunende rol.
- De bewuste derde. Wanneer blijkt dat de persoon in kwestie blijft lasthouden van negatieve gedachten, gevoelens, angsten en dergelijke en de coördinator in overleg met directie van mening is dat het incident het functioneren blijft beïnvloeden moet er tijdig worden doorverwezen naar professionele hulpverlening.

In het bovenvermelde voorbeeld van debriefing wordt ingegaan op de begeleiding van een collega. Je kunt dit stappenplan ook inzetten wanneer een leerling blijft zitten met de gevolgen van een incident. Gesprekken kunnen een leerling ook verder helpen. Het laat zien dat je een leerling serieus neemt.

Van de Schepop & Domingo (2008) omschrijven ook het belang van emoties een plek geven. Zij geven te kennen dat je een collega kunt adviseren om emoties op schrift te zetten en daarbij feitelijkheden en de persoonlijke reacties zo genuanceerd mogelijk te omschrijven. Vervolgens kan dit schrijven dienen als praatpapier met iemand die men daarvoor in vertrouwen neemt. Een andere mogelijkheid is het duidelijk benoemen van wat men heeft ervaren en van wat men heeft gedaan. Daarbij is het van belang dat men de eigen emoties nauwkeurig benoemt en herkent. De erkenning en de herkenning kunnen vervolgens een plek krijgen. De middelen van intervisie en supervisie kunnen er toe bijdragen dat men zich meer bewust wordt van de eigen emotionele huidhouding, zodat anticiperen hierop eenvoudiger wordt.

Binnen het onderzoek wordt er meerdere malen gesproken over het belang van zelfreflectie en intervisie. Binnen groepen waarin het niet goed loopt of tijdens conflicten met kinderen zal er sprake

zijn van miscommunicatie. Om de oorzaak of aanzet van conflicten aan te pakken of te veranderen zal er gekeken moeten worden waar de bron van het probleem ligt. Met behulp van zelfreflectie kun je terugkijken op een situatie en komen tot de kern van een probleem. Op welke manier kun je leerkrachten daarbij begeleiden? Fonderie-Tierie & Hendriksen (2002) geven te kennen dat het soms nodig is om je houding en gedrag te veranderen om problemen het hoofd te kunnen bieden. Veranderen van houding en gedrag vraagt om reflectie, vraagt, behalve om terugzien op wat gedaan werd en op wat daarbij ervaren werd, om bewust worden en expliciteren van de waarden, principes en bedoelingen die de basis vormden voor dat handelen en ervaren. Fonderie-Tierie e.a. (2002) stellen dat we voor reflectie anderen nodig hebben, zeker in het begin. Anderen die door hun vragen en opmerkingen een spiegel voorhouden, zodat men zich bewust wordt van hun handelen en van de gevoelens. Opvattingen en doelstellingen achter de woorden en daden. Een belangrijk uitgangspunt voor de begeleider is dat begeleiden niet hetzelfde is als adviseren of feedback geven. Leerkrachten werken vaak oplossingsgericht. Leerkrachten zijn geneigd om advies te geven. Doordat als begeleider te snel te doen loop je het gevaar om niet te komen tot de kern van het probleem en zal de hulp al gauw stagneren. Fonderie-Tierie e.a. (2002) geven aan dat het als begeleider van belang is je eigen ideeën en oordelen opzij te zetten en je open te stellen voor de ander. De bijdrage van een goede begeleider is nu juist dat deze de leerkracht helpt eerst het onderliggende probleem te identificeren. Hierbij kun je bijvoorbeeld de reflectiecirkel van Korthagen hanteren. Fonderie-Tierie e.a. (2002) hanteren het onderstaande model gebaseerd op de reflectiecirkel van Korthagen.

Model 1 geeft de reflectievragen weer die je kunt stellen bij de fases van de reflectiecirkel van Korthagen.

Reflectievragen:

Fase 5 van de vorige keer (=fase 1 van deze cyclus)

- Wat wilde ik bereiken?
- Waar wilde ik op letten?
- Wat wilde ik uitproberen?

Fase 2 terugblikken

- Wat gebeurde er concreet?	
- Wat wilde ik?	Wat wilden de leerlingen?
- Wat deed ik?	Wat deden de leerlingen?
- Wat dacht ik?	Wat dachten de leerlingen?
- Wat voelde ik?	Wat voelden de leerlingen?

Fase 3 bewustwording van de essentiële aspecten

- Hoe hangen de antwoorden van de vorige vragen samen?
- Wat is daarbij de invloed van de context/de school als geheel?
- Wat betekent dat nu voor mij?
- Wat is dus het probleem (of de positieve ontdekking)?

Fase 4 alternatieven

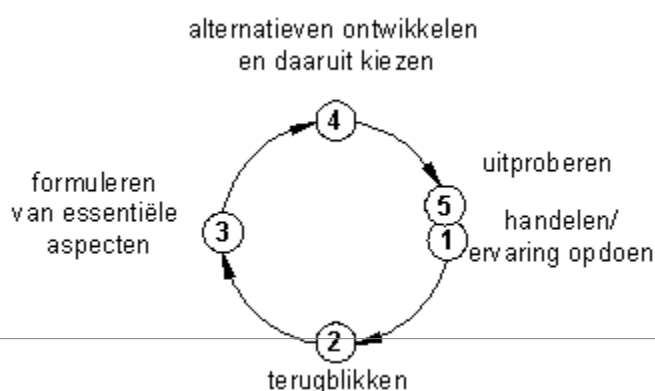
- Welk alternatief zie ik?
- Welke voor- en nadelen hebben die alternatieven?
- Wat neem ik me nu voor de volgende keer voor?

Bron: Fonderie-Tierie & Hendriksen (2002) *Begeleiden van docenten*. Reflectie als basis voor professionele ontwikkeling in het onderwijs.

Model 2: reflectiecirkel van Korthagen

Hendriksen
docenten.
professionele
onderwijs.

Verbale en fysic

Bron: Fonderie-Tierie & (2002) *Begeleiden van Reflectie als basis voor ontwikkeling in het*

g, S263704

Bij de fasen van de reflectiecirkel van Korthagen hebben Fonderie-Tierie e.a. (2002) de volgende begeleidingsmanieren gekoppeld:

- Fase 1: Helpen bij het creëren van een geschikte ervaring.
- Fase 2: Acceptatie, empathie, echtheid en concreetheid.
- Fase 3: Acceptatie, empathie, echtheid, concreetheid, confronteren, generaliseren, hier- en-nu gebruik en helpen expliciteren.
- Fase 4: Alle voorgaande vaardigheden + helpen bedenken van oplossingen en het maken van een keuze.
- Fase 5: Zorgen voor continuering van het leerproces

Tot slot is het voor de begeleider van belang om als doel voor ogen te houden dat degene die begeleid wordt uiteindelijk leert om zelfstandig te reflecteren.

Intervisie

Binnen de onderzochte school wordt al gewerkt met intervisie. Vier keer per jaar zijn er verplichte intervisiebijeenkomsten, waarbij er gewerkt wordt in een vast team. Binnen het intervisieteam is er één leider. Deze volgt twee keer per jaar een cursus intervisie vanuit de IJsselgroep. In de praktijk vinden veel collega's het lastig om een werkprobleem in te brengen, dat blijkt uit de evaluatiegesprekken die met de intervisoren worden gevoerd aan het eind van het schooljaar. Gezien de mate van agressie bij leerlingen die voorkomt binnen de onderzochte school zou de intervisiebijeenkomst de aangewezen plek kunnen zijn om een probleem bespreekbaar te maken. Fonderie- Tierie e.a. (2002) geven drie uitgangspunten van intervisie:

1. Bij professionalisering hoort bewustwording van de eigen normen, waarden en doelstellingen en van de bij het beroep behorende professionele opvattingen waarop het beroepsmatige handelen berust.
2. Anderen kunnen helpen bij het bewust maken en expliciteren van deze professionele opvattingen en individuele eigenschappen en bij het beantwoorden van de vraag hoeverre die van invloed zijn op het persoonlijke en beroepsmatige handelen.
3. Bij dit proces van bewustwording en ontwikkeling is iedereen zijn eigen leider. De deelnemers bepalen wat ze inbrengen. Het gaat erom wat de deelnemer wil vertellen.

Bij intervisie is men niet gericht op het zo snel mogelijk vinden van een oplossing of het geven van advies, maar juist op het problematiseren van gedrag waardoor een andere visie mogelijk wordt. Bij intervisie fungeren de anderen in de intervisiegroep als spiegel voor degene die over zijn eigen functioneren wil nadenken.

Fonderie-Tierie e.a. (2002) verstaan onder coaching een expeditie die coach en gecoachte gaan maken opzoek naar nieuwe stappen in het eigen professionele handelen. Zij geven aan dat de coachingsmethodiek drie aspecten omvat:

1. Coaching is doelgericht. Bij coaching gaat het om verwerven of verdiepen van nieuw professioneel gedrag. Het nieuw te verwerven gedrag wordt in een coachingstraject beschreven in concreet waarneembare handelingen.
2. De coach werkt met waarneembare observaties van het handelen van de gecoachte in de praktijk.
3. Coaching is gericht op het vergroten van zelfbewustzijn. De gecoachte leert eigen kwaliteiten beter benutten.

Binnen coaching loop je de stappen langs uit de onderstaande driehoek:

Figuur 1: coachingsdriehoek

Fonderie-Tierie & Hendriksen (2002) *Begeleiden van docenten*. Reflectie als basis voor professionele ontwikkeling in het onderwijs.

Belangrijke punten bij een coachingstraject naar voorbeelden uit het boek van Fonderie-Tierie e.a. (2002):

- Het coachingsproces is gericht op het vrijmaken van potenties in mensen.
- Wees er als coach alert op dat je niet ingrijpt in de keuzes die de gecoachte maakt. Fouten maken door de gecoachte helpt hem om de zoektocht naar de juiste oplossing te vinden.
- Coaching is niet vrijblijvend. Het is de taak van de coach om de gecoachte bij zijn gestelde doel te houden.
- Een belangrijke bouwsteen bij coaching is observatie door de coach van het concrete handelen van de gecoachte. Tijdens het coachingsgesprek brengt de coach de objectieve waarnemingen van zijn observaties in. De gecoachte brengt zijn bedoelingen, observaties, ervaringen e.d. in. Door dit alles in te brengen en te bespreken zal de gecoachte tot een groter bewustzijn over zichzelf komen.
- Als coach dien je goed te luisteren naar de gecoachte. Luisteren en begrijpen betekent dat je je echt en onbevangen moet openstellen voor de wereld van de ander. Er gaat een enorme erkenning vanuit.

Kort samengevat betekent het dat er bij de begeleiding van collega's die te maken hebben gehad met verbale en fysieke agressie communicatie centraal staat. Door het toepassen van verschillende gespreksvormen kun je systematisch naar boven halen waar iemand tegenaan loopt, wat dat met degene doet en hoe je dit gedrag zou kunnen veranderen.

5 Conclusie

5.1 De belangrijkste uitkomsten van het onderzoek

Binnen de zoektocht naar verbale en fysieke agressie binnen een cluster IV school zijn de volgende belangrijke uitkomsten gekomen:

- Het geven van een eenduidige omschrijving van fysieke en verbale agressie is lastig en per persoon verschillend. Dat maakt het soms moeilijk om helder te krijgen hoe vaak het voor komt binnen de school en hoe mensen daar mee omgaan.
- Op de onderzochte school komt verbale agressie met meer regelmaat voor dan fysieke agressie.
- Fysieke agressie heeft vaak meer impact op mensen dan verbale agressie. Fysieke agressie brengt meer emotie los bij mensen. Vaak omdat bij fysieke agressie een kind in de intieme zone komt. Het wordt daardoor als meer bedreigend ervaren.
- Binnen de onderzochte cluster IV school heeft men als uitgangspunt dat agressie vaak voortkomt uit onmacht en niet uit onwil. Dit omdat men denkt vanuit de stoornis binnen het autisme spectrum die de meeste kinderen op de onderzochte cluster IV school hebben. Door de stoornis lijken kinderen vaak moeite te hebben met o.a. prikkelverwerking en sociale interactie. De dagelijkse gang van zaken kost daardoor veel energie. Een kind kan soms zover overlopen en zich op geen andere manier weten te uiten dan door agressief gedrag te vertonen. Uit het onderzoek blijkt dat zowel directie als het team van leerkrachten en ondersteuners handelen en beredeneren vanuit deze gedachten.
- Agressie is een vorm van communicatie. Wanneer er sprake is van agressie zowel verbaal als fysiek is er bij de betrokken partijen sprake van miscommunicatie, waardoor contact tussen betrokken partijen verbroken is.
- In het coachen en begeleiden van leerkrachten die te maken hebben met verbale en fysieke agressie is het belangrijk het gesprek aan te gaan. Binnen deze gesprekken is het noodzakelijk door te dringen tot de kern van het probleem.
- Als coach of begeleider dien je objectief naar een probleem te kijken. Tevens moet je jezelf er voor behoeden dat je niet direct zoekt naar een oplossing. Laat de oplossing komen uit de persoon die je begeleidt. Deze persoon moet inzien welke kwaliteiten hij kan benutten of welke houding hij moet veranderen. Dit kan een proces zijn van vallen en opstaan voordat het gewenste doel wordt bereikt.
- Het is belangrijk om als school te handelen vanuit een vaste lijn en visie op verbale en fysieke agressie. Zo weet een schoolteam hoe te handelen bij conflicten. Collega's binnen een school kunnen elkaar ook hulp bieden bij agressie. Daarnaast wordt er een duidelijke lijn uitgezet die ook naar ouders toe verantwoord kan worden.
- Binnen de onderzochte school is er vraag naar cursussen die vooral betrekking hebben in de omgang met fysieke agressie.

5.2 Reflectie op de uitkomst

Kijkend naar de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek is het vooral een opvallend feit dat directie geen duidelijke visie voor ogen heeft hoe om te gaan met verbale en fysieke agressie. Hierin liggen voor de onderzochte school duidelijk mogelijkheden en ontwikkelingskansen. De vraag naar deze duidelijkheid is ook terug te zien in het schoolteam. Er wordt gehandeld naar eigen inzicht en veel collega's vragen om een cursus om hun kwaliteiten in omgang met agressie te verbeteren. Als

coach of begeleider kan er adequater worden opgetreden, wanneer er een confrontatie plaatsvindt waarbij agressie vertoont wordt. Het bieden van hulp en een luisterend oor wordt gezien als noodzaak. Vandaaruit kan één van de bovenstaande trajecten worden uitgezet. Alle onderzochte vormen die beschreven zijn bij onderzoeksvraag vier kunnen worden toegepast binnen de onderzochte school. Het is per persoon en situatie verschillend welke vorm daar het beste bij aansluit.

5.3 Aanbevelingen

- Uit de vragenlijst die is afgenomen bij de leerkrachten en ondersteuners valt op te maken dat er behoefte is aan een cursusaanbod gericht op verbale en fysieke agressie. De training 'Houvast' die gegeven is zou een vervolg kunnen krijgen. Het volgen van cursussen kan er toe leiden het personeel zelfverzekerder wordt in hun handelen met verbale en fysieke agressie.
- Uit het interview dat is afgenomen met één van de directeurs van de onderzochte school blijkt dat er nog geen duidelijke visie is over de omgang met verbale en fysieke agressie binnen de school. Er is nog geen duidelijke lijn of visie hoe de gewenste situatie er binnen de school zal moeten uit komen te zien. Wel ligt ten grondslag dat verbale en fysieke agressie vaak voortkomt uit de stoornis van de kinderen binnen de onderzochte cluster IV school. De conclusie die hieruit wordt getrokken is dat kinderen vaak handelen uit onmacht en niet uit onwil. Het team handelt naar dit gegeven.
Het verdient de aanbeveling om een omgangsdocument verbale en fysieke agressie op te stellen, waarin de visie van de school wordt weergegeven. Hierin kan een eenduidige lijn worden uitgezet waarin beschreven staat hoe te handelen in verschillende situaties. Dit zorgt voor meer veiligheid binnen de school en meer duidelijkheid in het handelen naar kinderen toe. Het cursusaanbod zou hierop aangepast kunnen worden.
- Uit het onderzoek komt sterk naar voren dat er groepen zijn waarin leerkrachten en ondersteuners dagelijks te maken hebben met verbale agressie en soms wekelijks met fysieke agressie. Het blijkt dat er niet altijd een oplossing voor handen is. Uit het onderzoek komt naar voren dat het van groot belang is met deze collega's in gesprek te gaan op een gestructureerde wijze, zodat de kern van het probleem aan de orde komt en er verandering van gedrag bij de betrokkenen kan plaatsvinden. Gesprekken kunnen worden gevoerd aan de hand van een begeleidingstraject of coachingstraject. Deze vormen van begeleiding moeten structureel worden ingezet en deel gaan uitmaken van de schoolcultuur. Het verdient daarnaast de aanbeveling om problemen met verbale en fysieke agressie bespreekbaar te maken tijdens intervisiemomenten. Hier zou je betrokken collega's alert op kunnen maken.

Literatuurlijst

- Acker, J. van (2005). *Probleemgedrag in de klas en agressie op school*. Antwerpen: De Boeck
- Aronsons, E, Wilson, T.D. & Akert, R.M. (2011) *Sociale psychologie*. Amsterdam: Pearson Education Benelux
- Beemen, L. van(2010) *Ontwikkelingspsychologie*. Groningen /Houten: Noorhoff Uitevers B.V.
- Cabello, V.E. (1998), International handbook of cognitive and behavioural treatments for psychological disorders, pg 631 – 638, Oxford: Elsevier science ltd
- Delfos M.F. (2008), *Een vreemde wereld*, over autisme, het syndroom van Asperger en PDD-NOS, voor ouders, partners, hulpverleners en de mensen zelf. Amsterdam: Uitgeverij SWP
- Fonderie-Tierie, L. & Hendriksen, J. (2002) *Begeleiden van docenten*. Reflectie als basis voor professionele ontwikkeling in het onderwijs. Soest: Uitgeverij Nelissen
- Goldstein, S. & Reynolds C.R. (2011) Handbook of Neurodevelopmental and genetic disorders in children, New York: Guilford Publications, Inc
- Muynck, B. de & Zalm-Grisnich, van der, M. (2006). *Aardig agressief*. Heerenveen: Uitgeverij Groen.
- Klaassen, A. (2003) *Agressiebeheersing*. Sociale zekerheid. Rotterdam: Kluwer
- Kohnstamm, R (2009) *Kleine ontwikkelingspsychologie I*. Het jonge kind. Houten: Bohn Stafleu van Loghum
- Kok, J.J.M. (2004), *Talenten transformeren: over het nieuwe leren en nieuwe leerarrangementen* , Apeldoorn: Garant
- Ploeg, J.D. van der (1998). *Gedragsproblemen, ontwikkelingen en risico's*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Ploeg, J. van der (2011) *De sociale ontwikkeling van het schoolkind*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum
- Taghon, G. (2008). *Loop naar de maan*. Praktijkgids omgaan met verbale agressie in onderwijs en opvoeding. Antwerpen – Apeldoorn: Garant
- Tilburg, E. van (2003). *Praktijkboek voor hulpverleners, begeleiders, leerkrachten*. Antwerpen – Apeldoorn: Garant
- Janzing, C., Berg van den, A. & Kruisdijk, F. (2003) *Handboek voor milieutherapie, deel 2, Theorie en praktijk van klinische psychotherapie*. Assen: Koninklijke van Gorcum BV
- Lorenz, K. (2002) *On aggression*. London: Routledge.

Schoenwinkel, R. van, Gucht, E. van de, Meers, M. , Auwera, M. van der, Durang, A., Smedt, J. de, Verleijen, G. & Livijns, M. (2003) Zorgen in de praktijk. *Omgaan met en aanpak van agressie*.

Mechelen: Kluwer

Schepop, S. van de & Domingo, T. (2008) *Zzocon pact studieboek* module 1t/m4

Schuur, G. (2009) *Omgaan met agressie*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum

Shaw, J. A. (1999), Sexual aggression, pg. 3 – 10, Washington: American Psychiatric Press

Swinnen, L. (2009) *Van kwaad naar erger. Agressie bij kinderen en jongeren*. Leuven: Lieve Swinnen & Uitgeverij Van Halewyck.

'Agressie is gedrag wat iemand....'

Gevonden op 12 februari 2011, op <http://www.idee-pmc.nl/agressie/agressie.html>

Bijlagen

Bijlagen 1

Vragenlijst leerkrachten en ondersteuners

Naam:

Voor onze studie aan de Master SEN opleiding zijn we bezig, zoals wel meer collega's met een Praktijkonderzoek. Ons onderzoek heeft betrekking op "verbale en fysieke agressie bij kinderen". Wij zouden het op prijs stellen als jullie onderstaande vragenlijst in willen vullen, zodat we dit kunnen verwerken in ons onderzoek.

Vraag 1a. Wat versta ik onder verbale agressie?

.....
.....
.....
.....

Vraag 1b. Wat versta ik onder fysieke agressie?

.....
.....
.....
.....

Hoe vaak komt verbale en/of fysieke agressie voor in mijn klas?

- ☐ Dagelijks
- ☐ Wekelijks
- ☐ Maandelijks
- ☐ Niet

Ik voel mij wel/niet* vaardig in het omgaan met verbale en/of fysieke agressie, omdat.....

.....
.....

**Doorhalen wat niet van toepassing is*

Tijdens een verbaal en/of fysiek conflict wil ik graag vanuit school:

- ☐ Ondersteuning vanuit IB; zoals.....
.....
- ☐ Ondersteuning vanuit BC; zoals.....
.....
- ☐ Ondersteuning vanuit directie; zoals.....
.....
- ☐ Ondersteuning van collega's; zoals.....
.....
- ☐ Cursussen / trainingen; zoals.....
.....

☐ Anders, namelijk.....
.....
.....

Bedankt voor het invullen!

Bijlage 2

Turflijst groep

Turflijst – Agressie op school

	Maandag	Dinsdag	Woensdag	Donderdag	Vrijdag
Verbale agressie:					
Iemand beledigen, vernederen, sarcasme, kwetsende dingen zeggen, intimideren					
Brullen, roepen, tieren, luidkeels schelden en / of vloeken,					
Fysieke agressie					
<i>Spugen, naast je of gericht naar jou</i>					
<i>Gooien met voorwerpen door de ruimte</i>					
<i>Gooien met voorwerpen om jou te raken</i>					
<i>Opzettelijk de ruimte bevuilen</i>					
<i>Lichamelijke agressie: slaan, stompen, schoppen, haar grijpen, krabben, bijten</i>					
Psychische agressie					
<i>Psychologische spelletjes en intimidatie, bv. Manipulatie, mensen tegen elkaar uitspelen, sfeer verpesten</i>					

<i>Emotionele chantage</i>					
<i>Uitsluiten, pesten</i>					
<i>De eigen (agressieve) reputatie gebruiken om angst te creëren</i>					
<i>Weigeren te praten of contact te maken (om te intimideren, om tegen te werken)</i>					
<i>Weigeren weg te gaan uit een ruimte, deuren blokkeren, zichzelf opsluiten</i>					
<i>Dreigen met 'in elkaar slaan'</i>					
<i>Dreigen met gooien met voorwerpen, vernielen van materiaal</i>					
Onopzettelijke agressie					
<i>(Het gaat hier om een daad die wordt gedaan, maar niet de bedoeling had om de andere te schaden.)</i>					
Conformisme					
<i>(Agressieve daden die worden verricht doordat een leerling een bevel kreeg, en het als zijn plicht ziet dit bevel te gehoorzamen.)</i>					

(Bron: G. Taghon (2008). Loop naar de maan. Antwerpen – Apeldoorn: Garant. P. 17 – 21)